

HRVATSKI PLANINAR

GLASILO HRVATSKOG PLANINARSKOG DRUŠTVA U ZAGREBU.

Br. 8.

U Zagrebu 1926. god.

Godište XXII.

Midžor [2186 m.]

Dr. I. Krajač

Beograd.

I. Prilaz.

Gledajući srpske planine sa Rtnja odlučio sam upotrijebiti priliku i popeti se odmah iza Rtnja na najvišu, koja se je oku prikazivala, a to je bila Stara Planina sa Midžorom 2186 m.

Sišavši sa Rtnja i prospavavši noć u Lukovu uputili smo se automobilom cestom u Zaječar, a odatle cestom u dolini Trgoviškog Timoka, kojega tvore potoci što izvira pod vrhovima Babinog Zuba, odnosno i Midžora, prema jugu do Knjaževca. U Knjaževcu smo ostavili glavnu cestu, koja vodi u Pirot, pa smo nastavili cestom uz Trgoviški Timok (Korenatac) mimo Donje i Gornje Kamenice. Doskora smo opazili da pratimo gorsku rijeku, „koja na jednom mjestu prolazi lijepa vrata, što ih tvori okomito stijenje tamne boje. Ispod Donje Kamenice Timok je prosjekao u bijelim stijenama svojem toku uski vijugasti prodor tako da je cesta morala preći na lijevu obalu Timoka i uspinjati se u jakim zavojima. Tok Trgoviškog Timoka (Korenatca) u ovom gornjem dijelu i cesta uz njega vrlo su slični toku Zrmanje i cesti uz nju na prelazu Gračac-Knin. Cesta vijuga dalje, u visini nad lijevom obalom Timoka. Tako smo se približili selu Kalna. Trgoviški Timok ispunio je tu znatan dio doline svojim pijeskom. Tu utiču u nj Stanjanska i Inovska reka. Ova potonja dolazeći sa sjeveroistoka izvire već pod vrhovima Stare Planine. Sa ceste kod Kalne otvara se pogled u široku dolinu sela Inovo i sela Balta Berilovica (400 m). Ova široka dolina zatvorena sa sjevera i istoka kosama Stare Planine u visini do gotovo 2200 m pravi utisak prave velike, ako i kratke alpinske doline, te izgleda, da leži znatno više, nego što u istinu leži. U njoj su sabrane sve karakteristike visokih i velikih alpinskih dolina. Intenzivno zeleno i plodno dolinsko tlo, bogatstvo u vodama, koje ga presjecaju srebrenastim tokom, pjeskovito široko korito gorske bujice sa konstantnim tokom Trgoviškog Timoka, a u zaledju sa sjeverne, istočne i donekle južne strane zatvorena visokim gorskim kosama u snijegu i svima pojavama planina počevši od ljudskih nastana, pašnjaka do šuma, golog stijenja i snijega. Ova dolina sela Inovo i Balte Berilovica sa mogućim šetnjama u dolini, izletima u planinu, bistrim vodama, mogućnošću kupanja, te svježim gorskim uzduhom, kao da je predestinirana da postane ljetovalištem za gradsku publiku iz Pirota, Niša i Beograda kada se stvori brža i povoljnija izravna komunikacija izmedju tih mjesta i ove doline. Vjerojatno će se moći upotrijebiti u većim visinama i kao klimatsko lječilište. Do sada, koliko mi je poznato, nije mišljeno na upotrebu ove doline kao ljetovališta i klimatskog lječilišta.

Nagledavši se ovog lijepog izgleda ostavismo cestu, koja kreće prema Balti Berilovici, te nastavismo cestom uz Stanjansku reku, koja teče uskom, a dugom dolinom istočno od Jelovika u kojoj radi gorskog hrpta istočno nad ce-

stom izgubismo pogled na vrhove Stare Planine. Vozeci se tim putem namjerili smo se s lijeve strane Stanjanske reke na prilično jaki vodopad potoka Vrelo, čiji je jedan krak iskorišćen u nekoliko zidanih vodenica, što leže na obronku brijege jedna povrh druge, a izgledaju kao kule. Svaka od njih ima uz zemlju na donjem dijelu zidani otvor iz koga se ruši voda, obavivši svoj posao u vodenici, utiče opet u slijedeću vodenicu, dok se konačno ne izlije u Stanjansku reku. Konačno smo oko 5 s. poslije podne stigli u selo Temsku, polaznu tačku za uspon na Midžor i ostale glavne vrhove Stare Planine. Temska je lijepo selo na Temskoj reki (Temštici), koja je kod Temske već izgubila karakter gorskog potoka i postaje jakošću svoje vode već prava gorska rijeka. Selo ima orijentalni izgled. Prekasno je bilo, a da se još iste večeri popnemo u selo Toplido (Topli Dol) odakle se polazi na Midžor. Smatrao sam najuputnijim otići na nočište u Pirot (udaljen oko 15 km), što smo i učinili.

Prenoćili smo u Pirotu u Hotelu Esnaf. Prigodom večere odvraćao me je tamošnji sreski načelnik od uspona na Midžor, tvrdeći, da je to vrlo pogibeljan uspon u ovo doba, a precjenjujući visinu planine. U jutro smo krenuli iz Pirot već u $4\frac{1}{2}$ s., a oko 5 s. bili smo ponovno u Temskoj.

II. Uspon do Toplog Dola.

Dan prije prolazeći kroz Temsku naručio sam 2 konja do Toplog Dola, jednog za torbe, gunjeve i hranu, a drugog za mene za 5 s. ujutro. Došavši tamo nije bilo ništa pripravno i tek onda je nastupila borba i potražnja da dobijemo ta dva konja. Time smo izgubili mnogo vremena, tako da smo tek oko $6\frac{1}{2}$ s. krenuli iz Temske prema Toplom Dolu. Povorka je bila velika i neobična. Napred sam jašio ja, iza mene 2 žandara s puškama i oštrim nabojima, koje mi je pridjelio komandir Žandarmerijske stanice u Toplom Dolu na moju službu, iza toga je stupao moj tajnik, koji me je na usponima pratilo i moj lični žandarm iz Ministarstva bez puške, a konačno Tančo Nikolić, visoki stari seljak iz Temske u dugom bijelom jeleku sa čemerom, u živopisnoj tamošnjoj nacionalnoj nošnji, vođeći konja s prtljagom. Put od Temske do Toplog Dola je gorski put, desnom obalom Temštice uz i nad Temšticom, kojim se može hodati i jašiti. Udaljenost iznosi po prilici 16 do 18 km., a put se na više mjesta naglo uspinje i naglo spušta. Temštica vijuga većinom uskim, vrlo interesantnim prodorom izmedju nižih vrlo strmih planina, koje su u sklopu Stare Planine, a djelomice izmedju okomitih stijena. Dolina Temštice je pogotovo u donjoj polovini toka, ispod Mrtvačkog Mosta, slična prodoru, a proširuje se nešto u gornjoj polovini toka, gdje dobiva pitomiji izgled. Dolina Temštice je osobito lijepa, duga, uska alpinska dolina, kojom se ruši jaka gorska rijeka, pa i ona pravi utisak znatno više alpinske doline. Faktično je Temska samo 392 m. nad morem, a Toplido 745 m. Svakom turisti, a napose planinaru, ostat će dolina Temštice sa svojim brojnim varijacijama i raznolikošću u strukturi, terenu i okolišu nezaboravna. U svom žanru je to očito jedna od najljepših i najinteresantnijih dolina u čitavoj državi.

Voda je Temštice u donjem toku, ispod Mrtvačkog Mosta, zelenkaste boje, a u gornjem toku od Mrtvačkog Mosta do Toplog Dola crvenkasto smeđe boje.

Ostavivši Temsku ulazimo u usko korito Temštice, koja teče prodorom izmedju okomitih sivkastih stijena, koje su na lijevoj obali niže, a na desnoj nadvisuju cestu, pa se u tom dijelu grijezde u njima brojne čavke.

Iza toga postaje kraj nešto pitomiji, korito se proširuje i na lijevoj obali u jednoj uvali ukazuje se manastir Sv. Djordja Temskog. Put se nastavlja, korito vrlo vijuga. Put se udaljuje od vode i uspinje se, te presjeca Tumbu, gotovo okomiti toranj sa naslagom golemog kamenja, koje izgleda kao da je džinovskom rukom zidano, a spušta se sve do korita Temske. Ovdje Temska pravi gotovo elipsu vraćajući se u donjem toku odmah ispod mjesta, gdje je u gornjem toku

počela praviti elipsu i zatvarajući svojim tokom otok, koji se diže u formi relativno visoke piramide iz korita, a spojen je sa Tumbom uskim, visokim prirodnim zidom od stijena, koje je baš zaprijećilo izravan tok vode i prisililo Temšticu, da obilazi ovo brdo. Specijalna karta Vojno-Geografskog zavoda u Beču: Temska Br. 6669 čini se nije ovdje potpuna. Prije svega ne označuje cijeli put desnom obalom Temštice do Mrtvačkog Mosta, niti do Toplog Dola. S druge strane ne prikazuje dovoljno vijuganje Temštice u terenu. Konačno postavlja ruševine stare gradine Temac potpuno sa strane udaljeno od Temštice na brijegu na hrptu između Dubokog dola i Carev dola. Domaći ljudi ponovno izjavljuju, da im na tom hrptu nije poznata nikakva ruševina, naprotiv, da se ruševina starog grada Temca nalazi baš na pomenutom prirodnom otoku, što ga tvori obilaženjem oko njega Temšica. Kako rečeni Fančo Nikolić, gonič i vlasnik konja, tako i ljudi iz Toplog Dola, s kojima sam govorio, saglasno mi izjavljuju, da se po predaji grad Temac nalazio na tom — kako ga radi kratkoće zovem otoku, — te da se mogu razabratati njegovi temelji, a da je to bio manastir Sv. Petra jošte za vremena, kako narod tvrdi, kada su ovdje bili Latini, pa da je navodno bila otkopana i neka ploča s latinskim natpisom. Žene iz Temske da idu hodočastiti i danas jošte na Petrovdan na Temac. Vjerljivo je po Temcu i rijeka i selo Temsko dobilo svoje ime. Prošavši ovaj najromantičniji dio doline s Tumbom i Temcom put se opet spušta, a dolina se ponovno suzuje, jer ju uz lijevu obalu vode zatvara okomita do 150 m. visoka stijena smedjaste boje, na kojoj se jasno razabiru horizontalne naslage kamenja. Put se nastavlja do mjesta, gdje u Temšticu utječe gorskom dolinom jaki potok Visočica, uz kojega vodi put, što ga drveni t. zv. Mrtvački Most spaja s našim putem. To se uzima kao pola puta do Toplog Dola. Strana na lijevoj obali Temštice sada već Toplodolske reke nad Mrtvačkim Mostom zove se Mrtvina. Na specijalnoj karti je most neispravno označen kao Mrtvi Most. Ljudi, koje sam pitao, saglasno su mi pričali, da se je na starom mostu, koji je bio na istom mjestu gdje je i današnji most, a ne povrh njega, gdje se vide ostaci mosta, vodila borba između hajduka i Turaka. Hajduci da su učinili zasjedu u strani, današnjoj Mrtvini, a Turci da su dolazili iz Temske, pa su se pred današnjim Mrtvačkim Mostom odmarali, a straža da im je bila zaspala. Na to su hajduci napali, Turci su primili borbu i u toj borbi je poginuo turski vodja Husein na samom mostu, a od tada se zove Mrtvački Most. Iza toga se nastavlja dalje put s iste strane rijeke, pa se jošte jednom suzuje korito, a rijeka se bacă i šumi kroz velike pećine i velike kamene blokove u koritu. Uspinjući se iza toga otvara se dolina rijeke, sa strane su pašnjaci i zemlja, koja se obradjuje dok se konačno ne udje u selo Topli Dol. Konji su išli uzbrdo sve korak na korak, a mjestimice kao na pr. kroz Tumbu hodali su po velikim prirodnim pločama, koje su nagnute prema rijeci često gotovo nad rijekom, pa se je moralo oprezno jašiti. Stigli smo u Topli Dol za nešto ispod 5 s., tu sam sjedio s konja. Toplido je selo u uskoj dolini toplodolske rijeke, u koju utječe sa sviju strana potoci, a selo je stisnuto između bregova tako, da nema gotovo nikakvog pogleda prema planinama izuzevši donekle na strani prema Vražjoj Glavi.

Umorni od puta, radi odmaklog vremena nismo mogli više isti dan nastaviti prema Midžoru, tim više, što radi nesigurnosti vremena nismo kanili pre-spavati na otvorenom pod Midžorom ili u kojoi pojati pod Midžorom. Poslije podne sam se uspeo sa sjeverne strane nad selo, kojih 150 m., u nadi, da će mi se otvoriti pogled na cijeli vijenac Stare Planine, ali se to nije dogodilo, nego sam mogao vidjeti samo pojedine hrptove gorskog bila. Šteta, što je konfiguracija terena takova, da se iz Toplog Dola ili blizine ne može pregledati cijeli amfiteatar vrhova Stare Planine, koji sa tri strane zapravo flankiraju selo Topli Dol u polukrugu od po prilici $3\frac{1}{2}$ do 9 km. zračne linije radiusa (polumjera). Toplido je lijepo selo, koje pravi utisak potpuno alpinskog sela i opet znatno višeg položaja, nego li u istinu jest. Vanjsko lice i ako mu je znatno manje i niže, i kuće su

znatno manje po opsegu ipak me u znatnoj mjeri podsjeća na stari dio Zermatta. Stanovnici su vrlo prijazni, dobri i vrlo radini ljudi, koji cikom zore izlaze na posao i u mraku se vraćaju sa svojih oranica. Ljudi su jaki i lijepi, a jedan dio njih pokazuje tipične oznake mješavine mongolske krvi. Govore posebnim dijalektom, kojeg mi teže razumijemo, za kuću rabe riječ: h i ž a — kao i kajkavci iz čega očito slijedi, da ta riječ nije prisvojena tudi riječ nego stara slavenska riječ, dijalekt je isti s ove i s one strane granice. Ubrajaju se medju Šope, a odlučno se priznaju Srbima. Selo živi od oranica i pašnjaka pod Midžorom i okolnim planinama, pa ljudi imadu svoje ljetne stanove za blago i njegove čuvare na obroncima okolnih planina, koje oni zovu: pojate. Selo ima 15 do 17.000 ovaca. Pašnja je dobra i traje vrlo dugo.

Domaći su mi pričali, da je cijeli Toplido spaljen od Turaka potpuno, a prije toga opljačkan i sve blago odvedeno još pod turskim režimom god. 1874. Iz sela su se bili odmetnuli pojedini ljudi i selo se odlučilo za bunu, te otkažalo poslušnost turskim vlastima želeći prisajedinjenje sa Srbijom. Seljani su postavili straže. Kad su doznali da regimenta Bašibozuka mašira iz Pirotu preko sela Lukanja i Gostuše, té se preko brda Belana s južne strane Toplog Dola spušta prema selu, pobegli su domaći, kako je tko mogao s djecom u šume prema Babinom Zubu, odakle su gledali kako su Turci odagnali blago iz sela i podmetnuli požar tako, da je izgorilo cijelo selo, a kokoške koje su se spasile pobegle su u šumu. Muškarci su tad većinom pobegli u Srbiju. Sam seoski sveštenik sada pok. pop Gjorgie Ignjatović navodno je pobjegao zadnji čas, te nije imao niti vremena da se obuje, nego je bježao bos. To je bilo jedino selo, koje se je pobunilo. Kasnije su se domaći ljudi videći da je buna tada bila 'bezuspješna' predali turskim vlastima, a momci su ostali u Srbiji.

Gostione u selu nema, ali se za kratko vrijeme otvara jedna kafana, gdje će se moći noćiti, međutim ljudi su vrlo prijazni i gostoljubivi, pa se može od-sjeti, ali je svakako dobro prije se prijaviti kod nadležne upravne oblasti, a u selu svakako kod opštine, jer kraj medjaši s Bugarskom, s kojom jošte nemamo ugovora o pograničnom i turističkom prometu. Mi smo odsjeli kod vrlo prijaznili i susretljivih domaćina Nikole i Jelinke Mladenović-Gaga, najbolje kuće u selu. Njihov sin je jedan od najvećih i prvih trgovaca u Pirotu. Kuće su iznutra slične našim u dinarskom gorskom sklopu. Ulazi se u široku prostoriju, u kojoj se nalazi na zemlji kamenom ogradjeno ognjište, na kojem vazda gori vatra, a povrh istoga vise verige, na koje se veže kotao za kuhanje, dočim se lonci pristavljaju uz žeravku. Kuća u kojoj smo odsjeli nije imala videlicu kao kod nas, nego vrlo široki gore uži drveni dimnjak — odžak, kroz koji je sav dim iz otvorenog ognjišta izlazio tako, te prostorija nije zadimljena. Sa strane su vrata, koja vode u sobe. Sobe su potpuno čiste i uredne s krevetima, i ukrašene domaćim čilimima. Kućegazdarica, simpatična i inteligentna stara Jelinka odmah nam je priredila kavence t. j. fildjan crne ošećerene kave i stajala nam je na dispoziciju, da nam pruži sve, što nam je u gorskem selu pružiti mogla. Sjedili smo na tronošcima oko ognjišta navečer, grijali se i razgovarali. Navečer smo rano legli da uzmognemo sutra na Midžor.

III. Uspon na Midžor.

Ustali smo rano, ali smo tek oko $5\frac{1}{2}$ s. krenuli iz Toplog Dola putem, koji se uspinje na prvi goli crveni brijege, koji sa sjevera zatvara selo Toplido. Staza je široka i uspinje se lagano, prateći samo bilo izdanaka (kose), koje je zapravo direktni izdanak samog Midžora, jer se nigdje više ne spuštamo. Tom stazom voze seljani svoje plugove kad idu orati oranice, što leže između Toplog Dola i pašnjaka pod Midžorom. Njihova kola su neobična t. j. služe se zapravo i po suhom drvenim neokovanim saonama, pa i preko ljeta. Čine to za to, što je put tako loš, da ne podnaša kola, a niti okovane saone, jer bi bile prekliske, pa

tako upotrebljavaju bukovo drvo. Ono se istroši u roku od 2 tjedna, prema tomu koliko se upotrebljavalo. Uspinjući se, došli smo na hrbat zvan Udice, a istočno desno pod nama nalazi se duga strma uvala, koja ide paralelno s našim hrbtom zvana Kovanji Dol. Nama suprotni bok Kovanjeg Dola, koji se ruši od Dugog bila u dolinu na jednom je mjestu vrlo strm i tvori lijevak. Južni i niži dio Donjeg bila nosi na sebi njive zvane Krs. Uspinjući se bilom prolazimo vrlo prostranim i brojnim oranicama, koje pripadaju selu Toplido, a od kojih seljani dobivaju pšenici, ovas (zob) i raž. Brašno dobiveno od priroda s ovih oranica ima posebnu nijansu boje, što valjda suvisi sa zemljom, a vrlo je tečno. Na svim zgodnjim mjestima na planini, gdje se nalazi plodna zemlja imadu mještani svoje t. zv. pojate, gdje ljeti stanuju pasući svoje blago po gorskim pašnjacima i utrinama. Pod utrinom razumiju sve ono kuda stoka ide na ispašu uračunavši i sitnu šumu od koje se hrani. Uspinjali smo se sve više i više, pogled je bio sve dalekosežniji, a iza nižih kosa pojavljuvale su se sve više i više snijegom pokrivenе glavice velikog amfiteatra, što ga unaokolo ovdje tvori Stara Planina. Hrbat Udice se konačno prikazuje kao jedan od istočnih izdanaka Dugog Bila, te se s njima spaja ondje, gdje prestaje Kovanji Dol, a Dugo Bilo se prikazuje kao direktni glavni jugoistočni izdanak Midžora. Tako smo došli do prvih sniježnih ploha isprekidanih s kopnjom, a to je moglo biti u visini od popriliči 1.600 m. Prošavši prve sniježne plohe uspeli smo se na mali zaravanak u hrbitu nešto niži od njegovog sjevernog i južnog nastavka zvan Ravnište, a koji se s istoka i zapada spušta. Na njemu drže seljani preko čitave zime, na otvorenom, stogove sijena, idući tamo po sijenu kad im ga nestane, a čime blago nadoknadijuje kad ga u rano proljeće izgone na pašu, koju jošte ne može dobiti od rane paše. To je mjesto lijepo, jer je već dosta visoko, ima lijep pogled na sve strane, a prema sjeveru se izravno nastavlja sama glavica vrha Midžora. Odavle dalje prema sjeveru, pa do vrha Midžora bilo je sve pod snijegom. Na Ravništu se nalazi malo vrelo. Tu smo se odmorili. Ovdje je već duvao jaki zapadnjak tako, da smo se za vrijeme odmora morali skrivati za stogove sijena da nas zaštite. Na ovom mjestu ostavismo svoje torbe, pa je jedan od društva ostao da ih čuva. Odavle nastavismo doskora snijegom u pravcu, gdje je gorska kosa kulminirala. Uz mene pošli su na vrh moj tajnik g. Vuk Krajač, delovodja opštine Topli Dol, g. Andrija Mitić, moj lični žandarm iz Ministarstva Nenad Radovanović, jedan žandarm od stanice u Toplom Dolu i jedan lovac seljanin iz Toplog Dola, koji je želio, da obavi s nama uspon na Midžor po snijegu. Idući lagano u sjevero-zapadnom pravcu pružale su se pred nama ogromne plohe snijega tako, da je čovjek primao utisak kao da se penje na kakvu vrlo visoku alpinsku glavicu, koja je potpuno pod snijegom. Snijeg je bio iz početka plitak, a za tim sondirajući pijukom (cepinom) bivao je sve dublji i dublji, te je na mjestu, gdje se iz Dugog Bila prelazi u samo podnožje glavice Midžora bio već dubok za cijeli moj cepin, dakle oko 1.10—1.15 m. Još na Dugom Bili nalazili smo uzvisine, na kojima po par metara nije bilo snijega. Površina snijega bila je relativno mekana, tako da je snijeg izgledao kao da je svjež, ali ne prašan, zrna snijega nisu bila velika, tako da bi taj snijeg mogao izvrsno služiti za skijanje i dozvoljavao bi lagano upravljanje skija (kliza). Strana je bila relativno položita, a uspon sam po sebi nije niti opasan niti težak. Prema svemu što smo vidjeli izgledalo je, da bi ili Ravnište ili gornji dio hrpta Dugog Bila bili napovoliniji, da se tamo postavi jedna planinarska koliba, koja bi mogla služiti za zimu kao ishodište tura na skijama (klizama). Na Dugom Bili nalazi se i vrelašće, pa i to može poslužiti uporištem, da se baš u njegovoj blizini odredi mjesto za planinarsku kolibu. Dugo Bilo kulminira u visini od 1874 m. Od tog vrha, pa do vrha Midžora ima jošte u zračnoj liniji 1.5 km. u kojoj se zračnoj liniji teren uzdiže za 312 m. To je zapravo sama neposredna plosnata glavica, koja kulminira u Midžoru. Sada uspon postaje nešto strmiji, naporniji i teži. Da je bio potpuno lijep dan ne bi bio toliko navoran. Međutim koliko smo se više uspinjali

bivao je zapadni vjetar relativno dosta hladan, sve žešći i žešći, tako da smo se mjestimice morali boriti naporom vlastite snage, da nas ne prebac i da uzmognemo zadržati pravac uspinjanja. Vjetar je prodirao kroz odijelo. I mi domaći morali smo umotati glave kao da se krećemo ljeti u visinama oko 4.000 m. po vjetru. Domaći su valjda naučni na taj vjetar, jer su imali sa sobom t. zv. kapuljače, t. j. kukuljice, koje svršavaju sa 2 traka, a ti se trakovi umjesto šala umotaju oko vrata kad se kukuljicom potpuno pokrije glava. Napredovali smo relativno polagano. Kako sam predviđio snijeg je barem preko noći bio donekle smrznut, a kako je sada bilo već relativno dosta kasno, to je sunce izilazeći iz oblaka već djelovalo na snijeg, i njegova površina je postala mekša. Oni koji su bili lagani mogli su jošte stupati po snijegu, a meni je uspon zadavao dosta velikih poteškoća, jer sam svaka dva tri koraka upadao u snijeg preko koljena i tako morao napredovati dok opet nisam došao do plohe od par metara, koja me je nosila, ma da sam, da izbjegnem upadanju stupao stopama mladjih, koji su išli pred mnom. Konačno smo se uspeli na sam hrbat do signala od betona, koji označuje medju izmedju naše države i Bugarske. Tu sam razabrao, da se od vrha Midžora, koji nosi na tjemenu drveni triangulacioni znak nalazimo u zapadnom pravcu udaljeno kojih 150 do 200 m. Gledajući preko vrha vidjelo se, da ovdje snijeg stvara velike sniježne strehe prema Bugarskoj, pa je stoga bilo pogibeljno stupati prema samom rubu. Bugarska (dakle sjeverna) strana hrbta Stare Planine u okolini Midžora ruši se naglo i strmo dolje, pa se i tu opaža isti fenomen, koji se opaža na Karavankama i na Rtnju. Obišavši s južne strane jednu glavicu glavnog hrbta došli smo pod sam vrh Midžora, koji se sa sjeverne strane ruši u okomitim pećinama pod samim vrhom prema Bugarskoj. Mali Dolac pod samom glavicom Midžora bio je potpuno zatrpan snijegom, koji je tu možda bio i 2 do 3 m. visok tako, te sam prošao preko njega gotovo po ravnoj sniježnoj plohi. Konačno smo se uspeli pod sam triangulacioni znak na vrhu Midžora 2186 m. prema specijalnoj karti. Tu smo sjeli i gledali. Pogled nije bio čist, jer su sve doline bile ispunjene neprozirnim zrakom, a horizont je bio mutan. Jedino što se je od dalnjih bregova razabiralo bio je snijegom pokriven relativno rastrgani hrbat Suve Planine, jugoistočno od Niša, u kojoj Cvijićeva karta 1 : 1,200.000 označuje najviši vrh sa 1837 m. dočim ga specijalna karta bivšeg c. k. vojno-geografskog zavoda, 1 : 75.000 pod naslovom Bela Palanka, zona 33, kol. XVII. označuje sa 1822 m. Ni smo imali sreće da odozgo gledamo niti Šar Planinu u našoj Kraljevini, niti Rodopski masiv u Bugarskoj. Krasan je pogled bio na amfiteatar Stare Planine, koji je glavni hrbat bio potpuno pokriven snijegom. Prema istoku video se u hrbtu Stare Planine Obručati Kamen 1740 m., pa do njega vrh Babinog Zuba 1823 m. sa ogromnim kamenim tuljcima, kao zubovima, zatim plosnatim hrptom, koji se približujući Midžoru diže i tvori Žarkovu Čuku 1996 m. malo se spuštajući, pa se opet diže i tvori hrbat Tupanara, koji se spaja s Midžorom. Hrbat nema naglih uzvisina, pa je i zimi moguće bez osobitih poteškoća kretati se skijama po njemu i u istočnom i u zapadnom pravcu. Istočno se hrbat nastavlja u Martinovoj Čuki tvoreći glavicu: Martinovu Čuku 2059 m. Domaći su mi pričali da Martinova Čuka nosi ime po popu Martinu, koji se je u historiji bio odmetnuo pred Turcima i poginuo. Dalje se cirkus hrpta nastavlja tvoreći Golemu Čuku 2.014 m., pa Aloviti Kamen 1971 m. Dovle je hrbat dug i položit, a dalje se uzdiže u vrhuncu s rastrganim podnožjem s istočne strane tvoreći Vražju Glavu 2.026 m. Ovdje počinje šuma crnogorice, a dalje bjelogorica. Odmah u južnom pravcu pod Vražjom Glavom je prolaz zvan Krvave Bare, gdje se je takodjer po pričanju vodila borba s Turcima. Hrbat okreće sad prema jugozapadu tvoreći Bratkov Vrh i nastavlja se u Bratkovoj strani, kojoj je najviši vrh visok 1.800 m. pa vrh Belan, pa se dalje lagano spušta obroncima, koji silaze prema Toplodolskoj rijeci, što zajedno s rijekom Visočicom od Mrtvog Mosta do Temske tvore rijeku Temšticu. Ovaj polukrug planinskog gorskog hrbta Stare Planine od vrha Bol-

van, pa do vrha Zanoga ima oko 38 km., a dodavši i hrbat od Brezovičke Ćuke 1352 m. sjeverno od Temštice, pa cijeli cirkus do sela Zavoj, južno od Mrtvačkog Mosta, iznosi taj hrbat oko 46 km., dakle već sama po sebi jedna impozantna gorska kosa. Selo Toplido je u sredini, a radius između njega i pojedinih vrhova kreće se između 5—9 km.

Domaći su mi pripovjedali, da po obroncima Midžora pose stoka sela Toplido redovito do iza polovine januara, jer tek onda padne snijeg, koji onemogućuje pašu. Domaći trgovci da kupuju jalovu stoku i kad je ustroje gone ju na tovljenje pod Midžor. U tursko vrijeme da su čak iz Carigrada dolazili trgovci blagom ljeti na Midžor, gdje je stoka pasla, pa su tad zatjeravali stoku u t. zv. zagonje t. j. onu uvalu pod samim vrhom Midžora, koju sam neposredno spomenuo, da je bila zatrpana snijegom, a koja je ljeti bila sa sjeverne, bugarske, strane drvom ogradjena, pa su tamo stoku škartirali, a kupljenu ugojenu stoku gonili su po čobanima u Carograd. Prema Bugarskoj smo sa vrha vidjeli samo neposrednu okolicu pod Midžorom, napose jedno selo, čini se Gornji Lom i u njegovu zaledju golu, kamenu, malu kosu valjda Crni Vrh nešto preko 1000 m. visine. Iz Toplog Dola do vrha Midžora smo zajedno s počivanjem i s gornjim dijelom usopna po snijegu trebali oko 5 s., što znači, da se ljeti to dade obaviti bez počivanja sa 3 do 4 sata.

IV. Silaz i povratak.

Iza toga smo se počeli spuštati. Spuštanje je po snijegu bilo vrlo lagano, jer smo išli po mekanom, a relativno dosta dubokom snijegu pod nogama, pa smo mogli bez pogibelji nizbrdice i po kliskom tlu praviti velike korake. Tu smo ukratko sašli do Ravništa, gdje smo se opet odmarali. Silazeći i opet sam se uvjeroj koliko su velike i lijepo položite sniježne plohe i bokovi ovog dijela Stare Planine, a bez svake i najmanje pogibelji od lavina, jer nisu tako strme, da bi se na njima mogla lavina stvoriti, dočim iz snijega ne viri ni jedno stablo ni jedan kamen, dakle nema nikakve zapreke za skijanje. Drugačija je južna strana ovog planinskog cirkusa, gdje su strane počevši već od Vražje Glavice znatno strmije i uslijed toga izvrgnute lavinama i svima ostalim nepogodama gorskoga zimskog snijega. Tako su mi pričali, da je u jednoj od nedavnih zima na toj strani lavina zatrptala u proljeću jednog čobanina, a jedan drugi čobanin, da je nastradao, što je hodeći po smrznutom snijegu odvojio jednu plohu od ostalog snijega, koja ga je sobom ponijela u dolinu i tamo zatrptala. Medutim takvih situacija nema na sjevernom podnožju Midžora. Odmarajući se na Ravništu kod relativno jakog, sad već hladnog vjetra ispitivao sam klimatske odnošaje ovog dijela Stare Planine, pa su mi mještani saglasno potvrdili, da je glavica Midžora od Ravništa više u najveći dio zimskog dana pod suncem, a ako je magla, da je ima samo niže t. j. od Ravništa do doline i to s jeseni i do polovine zime. U ovom planinskom cirkusu duvaju u glavnom tri vjetra, koje su oni krstili svojim posebnim imenima i to Krivac, koji da puše s Krive t. j. krive strane, tako zovu kraj od Ravništa do Dugog Bila. Drugi vjetar je Planinac, koji da duva tačno smjerom sa glavice Midžora, a to bi bio čisti sjevernjak. Treći vjetar je naš današnji, domaći ga zovu Crno-Vršanin, t. j. vjetar sa zapada, koji duva pravcem s Timoka iza Babinog Zuba i četvrti kad se pojavi istočnjak. Planinac i Krivac su hladni vjetrovi. Prema ovim vlastitim opažanjima i prema pripovjedanju ljudi došao sam do zaključka, da bi obronci Midžora i cijeli sjeverni hrbat i njegove bočine ovog planinskog cirkusa Stare Planine bili vrlo povoljni i sigurni za zimsko skijanje, a kako su čini se izvrgnuti jakoj insolaciji i po zimi, znači dakle, da bi taj kraj — ako nisu vjetrovi prejaki — mogao igrati ulogu malog Engadina u ne prevelikoj udaljenosti od Beograda. Očito je temperatura preko zime prilično visoka i klimatske su prilike vrlo povoljne kako pokazuje činjenica, da ovce pasu do polovi-

ne januara, od kojega vremena pa do konca travnja je glavica sa svojim bočinama pokrivena povoljnim snijegom. Kako su osim toga mogući lagani izleti do Babinoog Zuba i do Vražje Glave to i daljnji teren ukazuje na to, da bi se — ako i u malom — moglo razviti zimovanje u toj okolini. Okolina nema onu veličajnost i prostranstvo, što ima Engadin, niti su bregovi izdaleka tako visoki, ali je čini se klima takova, da može zadovoljiti svakoga koji teži za zimskim suncem u savezu sa športom i planinarenjem. Stavivši se u kontakt s mještanima, napose s delovodjom opštine dogovorio sam se s njim, da bi seljani sela Toplido, koji su vrio marljivi i radini te spremni za svaki napredak dali iz svojih zajedničkih šuma potrebno drvo, transport i sav rad, a da ja iz državnog budžeta, koji mi je stajao na dispoziciju radi potpore turizma dadem stanovitu svotu, kojom bi se kupio sav ini potrebnii materijal za gradnju eventualno i poinčan lim ili eternit za krovište i prevlaku kuće, tako da bi se, ako bude sreće, do jeseni mogla postaviti planinarska koliba, koja bi omogućila tjeranje zimskog športa te zimske uspone na Midžor i neposrednu okolicu Stare Planine.

Mi smo međutim lagano silazili sa Ravništa natrag prema Toplom Dolu. Seljani su nam pripovjedali da razni ljudi iz njihovog sela silaze s Midžora u Toplido za relativno vrlo kratko vrijeme, navodno nešto ispod 2 sata, jer je teren pogodan, pa se znatni dio puta može obaviti trkom. Prema specijalnoj karti iznosi zračna linija vrhu Midžora—Toplido (do Toplodolske rijeke) oko 6 km. 600 m. Oko $4\frac{1}{2}$ s. poslije podne stigli smo natrag u Toplido.

Već za uspona, a pogotovo kod silaza pali su mi u oči mali kameni krstovi u tamo običajnom stilu, koji su se ovdje ondje nalazili usput po bregu. Ti su krstovi stari do 30 godina unatrag, ali mi ljudi kažu, da su to samo novi krstovi, koji su došli umjesto starih, što su prije stajali, a koje da je vrijeme uništilo. Obično je oko takova krsta ogradjen stanoviti prostor kamenom složenim u četverokut, tako da je krst u sredini gornje stranice unutar ograde.

Ograda nema oblik zida nego samo kao markacija, da je kamen do kamenja po zemlji postavljen. Izgleda kao veliko ogradjeno grobište, ali bez grobnog humka. Na kamenom križu nalazi se obično današnjim jezikom natpis onoga, tko ga je postavio, obično domaćina i domaćice; ono mjesto gdje stoji križ zove natpis na križu, da je to hram». Nisam mogao razumjeti, što znače ti križevi, a nisam mogao od ljudi drugo doznati, nego da im je neka bogoštovna svrha, a da ne znače nišakva grobišta. Konačno mi je kad sam se interesovao delovodja opštine saopštio, da je od starine u ovom kraju običaj, da na mjestima gdje je rodna zemlja od koje živi jedna obitelj i to na glavicama uz takvu zemlju na pr. na vrhovima, koji su neposredno blizu pojata svaka obitelj postavi po jedan takav križ, te su ti kristovi većinom posvećeni Sv. Ilijii, na koji dan izlazi cijela obitelj dotične kuće na brdo pred odnosni križ i tamo u ogradjenom prostoru kolju janje t. zv. »obrok«, sjede i jedu i mole se, a čine to napose radi zdravlja cijele obitelji do idućeg Ilijindana. Prema ovom tumačenju izgleda dakle, da se radi o jednom starom predkršćanskom običaju šlavenskog kućanstva, koji je u izravnoj vezi sa starom predkršćanskim religijom. Predkršćanska poganska religija i kod Srba i kod Hrvata, prema svemu što se danas može znati i prema običajima, koji su se sačuvali, slavila je svoja božanstva većinom na otvorenom, jer je bila u uskoj vezi sa prirodom i iz prirode je izvirala. Tako je valjda cijela kuća na prvom vrhu nad svojim zemljишtem imala slični svoj kameni oltar ili nisko kamen, pa je to bilo ogradjeno kao neki sveti prostor i tamo je na dan dotičnog božanstva morala da izlazi cijela obitelj, te se je unutar toga prostora žrtvovala krvna žrtva jagnje, na to čini se upućuje i činjenica, što su krstovi većinom posvećeni Sv. Ilijii, (premda danas ima već i drugih svetaca), koji je gromovnik, светац koji vlada nad bregovima i koji je po svojim kvalitetama zamijenio predkršćansko domaće božanstvo: Peruna.

U selu smo prenoćili, a sutra ujutro t. j. četvrtak poslije kat. Uskrsa 1926. krenuli smo dsota kasno prema Temskoj. Kako je taj dan bio vanredno čist i lijep, to je sunce pokazalo svu svoju snagu. Ma da je tek bio početak aprila ja sam nesmetano dobru polovinu puta idući prema Temskoj hodao izvrgavši slobodno sunčanoj kupelji gornji dio tijela, to me je utvrdilo u opažanju o jakosti insolacije na tom području. Interesantno je, da u Toplom Dolu onaj dio brijege, koji je izvrgnut suncu zovu »licem« planine. Tako na pr. »vražoglavsko lice« zovu zapadnom suncu izvrgnute obronke Vražje Glave, koji se ruše u uvalu do ukupno 900 m. pod vrhom. Kanili smo se bili na povratku popeti na Temac, koji je sa sviju strana okružen rijekom Temšticom, ali kako je bilo kasno i kako bi tamo vjerojatno izgubili najmanje 1 i $\frac{1}{2}$ sat, to smo ga mimošli i nastavili put Temske, kamo smo stigli u 11 $\frac{1}{2}$ sati ujutro. Tu me je dočekala telefonska obavijest iz Beograda, da moram smjesta natrag i da me već potražuju. Sjeo sam na to u 11 i $\frac{3}{4}$ s. u auto i okrenuo put Pirota. Iz Pirota smo preko Bele Palanke, a duž Suve Planine, nastavili autom odmah za Niš. Iza Bele Palanke smo, gdje se cesta, koja vodi prema Nišu uspinje, stali na vrhu uspona i jeli. S toga mjesta imali smo prekrasan pogled na oba kraka Suve Planine, koji su kao otvorene škare prema sjeveru, otvoreni tako te se je jasno razabirao čitav niz vrhunaca Suve Planine. Istočni kraj je niži, započinjući sa sjevera Bogovim Vrhom 1154 m. i uspinjući se prema karti, na kbsi Golaš do 1475 m. visine. Zapadni krak ima alpinski izgled sa izrezuckanim konturama, a hrbat mu čini oštro stijenje u raznim oblicima. Počinjući s juga vrh je Kostadinica 1761 m., pa Golem Kamien i najviši vrh Tren, kojega sam već spominjao u izgledu s Midžora, dalje se bilo nešto spušta i pada u Grobu do 1372 m., pa se opet uzdiže na vrhu Sokolovog Kamenja do 1675 m. zatim pada, a najsjeverniji vrhunac mu je Mosor. Prema izgledu odozdo je Suva Planina vrlo interesantna planinska kosa, a turistički mora biti uspon sa sjeverne strane zanimiv, zahvalan i ne težak, jer se najviši vrhunci izdižu bez mnogog vijuganja od podnožja, koje je oko 650 do 700 m. visoko, tako da na pr. zračna linija od sela Veta, koje služi ishodnom tačkom do najbližeg hrpta ne iznosi više od 3½ km.

Odmah za tim nastavili smo put prema Nišu, gdje smo stajali samo toliko da uzmemo benzina, a odatle smo sa pogledom prema zapadu na Jastrebec 1563 m. prošli kroz Aleksinac, pa sve u većoj ili manjoj blizini Morave kroz Paračin, Čupriju, Jagodinu, Lapovo, iza kojeg smo na cesti stajali i večerali, našto smo nastavili put do Smedereva i u 1 i pol s. poslije ponoći bili smo opet u Beogradu.

Ova vožnja uz loše ceste i uz vrijeme za koje je obavljena znači sama po sebi jednu jaku turu. Najgora nam je cesta bila između Smedereva i Beograda. Na koncu valja jošte spomenuti, da će se opisano područje Stare Planine tek onda moći potpuno iskoristiti i turistički otvoriti kada bude sagradjena automobilska cesta iz Temske do Toplog Dola. Ta će cesta znatno približiti taj dio Stare Planine ostalom svijetu, jer će ukloniti piešačenje ili jašenje korakom od gotovo 5 sati, između Temske i Toplog Dola, a dozvoliti će automobilima, da mogu iz Pirota ili iz želiezničke stanice Staničenje za kratko vrijeme biti preko Temske u Toplom Dolu. Osim toga ova bi cesta vodila kroz jedan od najljepših planinskih uskih dolinskih prodora, što ih poznajem, uz rijeku Temšticu, te bi turistički već sama po sebi bila vrlo interesantna. Mještani sela Toplido su toliko zauzeti za cestu, da su spremni dati svu potrebnu radnu snagu za izgradnju gornje polovine ceste od Mrtačkog Mosta do Toplog Dola, a od okruga ili države traže da izgradi donju polovinu ceste.

Tako smo pošavši na Veliku Subotu pred noć iz Beograda, a vrativši se u četvrtakiza Uskrsa, poslije ponoći, obavili uspon na Rtanj i Midžor.

Zavižanska i rajinačka planinarska koliba.

Dr. I. Krajač.

Beograd.

Usponi na Sjeverni Velebit vršiti će se u dogledno vrijeme u glavnom sa morske strane, jer su tamo komunikacije povoljnije s obzirom na veze s velikim gradovima i obzirom na posjet stranaca, koji se kreće prema Primorju. Logička posljedica te činjenice jest: da prva planinarska koliba mora biti postavljena tako, kako je najlakši i najbrži pristup s morske strane.

Uzevši u obzir eventualnu kolibu pod Rajincem i na Zavižanskoj Kosi dolazimo do ovih rezultata:

Do Sv. Jurja kod Senja dolazi parobrod. Od Sv. Jurja do Oltara je zajednički uspon za onoga, koji bi išao na bilo koju od tih koliba. Od Oltara do Zavižanske kolibe ima dva i pol sata dobroga hoda sa relativno laganim usponom. Od Olatara do kolibe pod Rajincem ima najprije blizu dva i pol sata hoda do Krasna sa spuštanjem, a odatle dobra dva sata hoda sa jakim usponom, dakle od točke gdje se razdvajaju oba uspona najmanje dvostruko tj. 5 sati. Prema tome od Sv. Jurja t. j. od mora do Zavižanske kolibe ima 5 i pol do 6 sati hoda t. j. komodno u svakom vremenu jedan dan, a do rajinačke kolibe ima najmanje 8 sati hoda za većinu planinara dan i pol sa prenoćenjem u Krasnu pogotovo uz nepogodno vrijeme.

Pri usponu na Zavižansku kolibu nema silaska nego se sa Oltara (oko 900 m. aps. vis.) uspinje na blizu 1600 m, jer bi se neposredno pod tom visinom imala koliba nalaziti. Idući prema Rajinačkoj kolibi mora se od 900 m spuštati na blizu 650 m. a tada uspinjati na visinu od valjda nešto preko 1200 m. na kojoj bi visini po prilici koliba imala stojati. Prema tomu dakle uspon na Zavižansku kolibu je znatno kraći, lakši i kontinuiran ne gubeći na visini, a onaj na Rajinačku kolibu je duži, gubi na visini i teži, jer je znatno strmiji. Ove diference jesu to važnije ako se uvaži da Zavižanska koliba ima da leži okruglo oko 400 m više nego li rajinačka, a ipak se za toliko brže i laganje k njoj prilazi.

U pogledu klimatskih odnosa valja uvažiti da rajinačka koliba stoji oko 6 mjeseci u godini u snijegu i pod snijegom, jer je tamo obično prvi snijeg, znao zapadati oko polovice oktobra, a zadnji se je topio u drugoj polovici maja. Osim toga je uspon skijima k njoj radi strmine puta iz Krasna vrlo težak i naporan, a u magli i pogibeljan jer se može izgubiti orientacija. Zavižanska koliba ima malo snijega ali jaku buru i vjerovatno jako jugo. Ona je izvržena suncu i ne nalazi se u magli nego samo za nevremena jer ima relativno topliji morski zrak stoeći na bočini Velebita, koja je okrenuta k moru. U glavnom je dakle lagano pristupna i zimi, a put koji do nje vodi je dobro uporabiv za skijanje kako za uspon, tako za silazak bez naglih strmina.

Sa kolibe na Zavižanu je **vanredan pogled** na more, Istru, otoče i planine. Rajinačka koliba neima nego samo vrlo ograničen pogled na susjedne vrhove sa njihovog podnožja.

Obilno vode neima ni jedna ni druga koliba. U blizini Zavižanske kolibe nalazi se prema istoku vrlo izdašnja sniježnica, a na zapadnu stranu vrelaše: Živa Vodica. Prema tomu dakle jedna i druga koliba će se za početak u pogledu vode morati pomagati sa donosom vode odnosno snijega iz stanovite udaljenosti.

U pogledu vrhova na koje se može lagano uspinjati sa ovih koliba valja istaknuti: Rajinačka koliba poslužit će povoljnim uporištem za uspone na Mali i Veliki Rajinac, Katalinac i Plešivici. Zavižanska koliba poslužit će zgodnim uporištem za uspone na glavice Žavizanskog Sklopa, dakle: Vučjak, vrh Zavižanske Kose, Pivčevac, Gornji Zavižan i **najsjeverniju kamenu glavicu Gornjeg Zavižana**.

Sa te glavice je pogled na more, otočje i Velebit **neprispodobiv** i moram reći da je to jedan od najljepših pogleda, što sam ih u opće u Alpama uživao, pa bi sam taj pogled bio dovoljna motivacija za posebnu kolibu. Kao dalnji vrhovi doći će u obzir: Gromovača sa dijelom Kukova, Kukovi uz Lubenska Vrata, Plešivica do koje nema više od dva sata hoda i Mali Rajinac, do čijeg vrha nema više od dva i pol sata hoda. Sa rajinačke kolibe imat će oko dva sata hoda do Vučjaka i vrha Zavižanske Kose a do najsjevernije kamene glavice Gornjo Zavižanskog hrpta bit će i do tri sata i pol. Prema tomu je rajinačka koliba više periferična nego li Zavižanska.

Što se tiče sjevero-velebitskih prelaza valja istaći da opstoje u glavnom dva. I to jedan u glavnom longitudinalni a to je onaj Krasno-Jezera-Lubenska Vrata-Jablanački Alan. Drugi transverzalni: Oltari-sedlo Zavižanske Kose-Lomska Duliba. Od tih dvaju puteva se ovaj potonji znatno više upotrebljava i na njem je znatno veći promet, jer domaći ljudi iz čitavog onog dijela Primorja tuda iznaju sijeno sa gorskih košanica po gotovo iz Lomske Dulibe. Put preko Jezera ispod Malog Rajinca služi za istu svrhu samo Krasnarima za nošenje sijena sa Jezera iz neposredne okolice, tako da kao prelazni put nije uvijek i svadje potpuno dobro utrt. Prema tomu rajinačka koliba leži periferički na plateau-u, kojim vodi put iz Krasna u Alan, a zavižanska koliba leži nešto manje periferički u neposrednoj blizini najvišeg sjevero-velebitskog sedla t. j. sedla Zavižanske Kose.

Alpinistički dakle držim da ima znatne prednosti zavižanska koliba, a glavna joj je odlika vanredan pogled na more osobito pri zapadu sunca i jošte veličanstveniji pogled sa vrhova: jedan i jedan i četvrt sata udaljenih, te veći promet domaćeg pučanstva. U novije doba smatra se da vjetar nije zapreka za planinarske kolibe jer on traži da budu gradjene od jačeg materijala, dakle od kamena a krov od teških balvana pritisnut kamenjem, ali zato drži kuću čistu od snijega i vlage. Samo mjesto u okolini zavižanske kose se dade tako izabrati da se i tu odabere teren, koji može da štiti od prevelikog vjetra i snijega. Da se potpuno otvari Sjeverni Velebit potrebna će biti i jedna i druga koliba, ali za početak i radi blizine mora i radi visine i radi pogleda i radi pristupačnosti i radi laganih zimskih uspona kada je pogled najčišći i najdalji, potrebno je da se kao prva gradi zavižanska koliba. Kao druga može se graditi rajinačka koliba vjerovatno na mjestu i u blizinu gdje je nekada već stojala planinarska koliba za dobe apsolutizma, dakle početkom druge pole prošlog stoljeća, kada ju je tamo sagradila centralna bečka vlada ispod najvišeg vrha Sjevernog Velebita, a radi prelaza putnika-turista i šumara, javne sigurnosti i borbe protiv kriomčarenja. Tek kad budu izgradnjene obje, a zatim dva mala skloništa u pećini za nuždu, jedno u Rožanskim, a drugo u Hajdučkim Kukovima a oslonom na Mirovačku kolibu i prenoscite u Strugama otvorit će Sjeverni Velebit svoje ljepote širokoj struji domaćih i stranih planinara.

—(( ))—

Društvene vijesti.

Dne 19. septembra o. g. umro je prigodom automobilske nesreće vrli član podružnice Hrvatskog planinarskog društva »Železna Gora« u Čakovcu Bogdan Kovacić, u cvijetu mlađosti.

Za nezaboravnim žale svi članovi ovdašnje podružnice, jer je bio jedan od mlađih agilnih članova, te je njegovom smrću Hrvatsko planinarsko društvo izgubilo velikog pobjornika planinarske ideje.

»KAMERKIN DOL«. — Izmedju 9. do 12. septembra o. g. markirala je podružnica HPD »Runolist« u Lokvama, pod nadzorom društvenoga predsjednika druga Marijana Malnara, put u »Kamerkin dol«, tu najveću gotovo poniku našega Gorskih Kotara, koja se nalazi pod sjevernim obroncima Debele Lipe (906 m), na medju općine Delnice-Lokve.

Same radnje rukovodio je u glavnome društveni odbornik drug Petar Malnar, te su uzornom točnošću privedene kraju.

Krene li planinar iz mjesta Lokve Iujinskom cestom spram Delnice, naići će (mimošav raskršće gdje se cesta odvaja desno na stanicu Lokve) nakon $\frac{1}{2}$ sata na oveću natpisnu ploču s lijeve strane ceste, sa označom: »Kamerkin Dol 15 min. H. P. D. »Runolist« Lokve 1926.«, gdje počinju odmah kolutaste, crveno-bijele označke, po kojima se isprva ide ubavom livadom pa zatim strminom velikog nagiba silazi u serpentinama za nekih 15 minuta u sam dol, koji na prvi mah zapanjuje izletnika svojom veličanstvenošću.

Vapnenački zid okomitih stijena, koje se uzbudiraju najnižu točku dola, diže uspravno do nad 80 metara, zatvara posvema jugo-istočni dio ove impozantne »gorske ponikve«, nad kojom dominiraju g. obna tisina i duboke, avetima načiće sjene, koje iz pojedinih tajnovitih zakutaka vrebaju na sunčano svjetlo, koje jedva osvjetljuje mjestimično pojedine strane dola.

Sjevero-zapadni i sjever. istočni dio obrubljen je većim dijelom gustom bjelogoricom te pojedinačno crnogoricom, koja se diže na nešto počitljivim, još uvijek zamjerno strmom terenu, posutom divljim gorskim biljem neobične veličine.

Sa prije napomenutog vapnenačkog zida, kidalici su se kroz decenije i decenije (istrošeni zvonom vremena) oveći kameni blokovi, pa su danas posvema poplavili prodol tako, da ovaj naliči kamenom uskolebanom moru, punom tajnih vi-

rova t. j. šupljina, iz kojih prodire hladan i vlažan, za disanje težak zrak.

Izmedju ove mješavine kamenja bijele se tu i tamo prosute kosti, često čitave lubanje raznih postradalih životinja, pa uzmemli sve to u obzir, mogli bi punim pravom usporediti sam dol s velikim amfiteatrom, u kojem su se odigrale tolike prikrivene borbe i ispoljili tako jasno razni prirodni razaranjući elementi, a nije isključeno, prema manjkaju dokazu, da se je u prijašnja vremena nalazilo u rečenom dolu i razbojničko leglo te po narodnom pričanju odigrali su se u njemu razni tajnoviti prizori. Pozitivno znade se samo to, da je »Kamerkin dol« dobio svoje ime po nekoj krčmarici istog imena, koja je u neposrednoj blizini tjerala obrt.

Markacije sijeku dalje ravno u jugoistočnom smjeru dol te se na njegovoj protivnoj strani dijele u dva kraka: desni, isto kolutasto markiran, vodi istočno ispod okomitog vapnenačkog zida na izoliranu ogromnu i impozantnu stijenu zvanu »Lubanja«, koja se je vjerojatno morala otkinuti u prijašnje doba za jednog jakog potresa sa spomenutog zida i urušiti u dol, u kojem se je ukopala kao srasla o njega. Prilaz na nju vrlo je težak bilo s koje strane, a tim opasniji, što podnože stijene krije u sebi mnoge prikrivene jame, iz kojih bi svako spasavanje bilo uzaludno. Na ovu okolnost upozoruje prije prilaza pod samu »Lubanju« natpis: »Opasno radi šupljina!«

Lijevi odvejak puta, označen radi opasnosti samo crvenim mrljama, vere se uz južnu stranu zida vrlo strmim nesigurnim terenom, te planinar nakon mučnog uspona od $\frac{1}{2}$ sata izlazi na južnoj strani dola kroz visoku bjelogoričnu šumu na prvi zavoj ceste. Kako je spomenuto, ovaj je put nesiguran, pa se stoga preporučuje samo izvježbanim i okretnim planinarima, koji neće smalaksati na tome usponu, jer bi svaki povratak ovom strminom bio gotovo isključen odnosno skopčan sa dvostrukom opasnošću.

Savezni kongres. II. Kongres Sav. Plan. D. u Kraljevini SHS održan je dne 4 rujna 1926. g. u hotelu Zlatorog na Bohinjskom jezeru. Od strane Saveznih društava bili su prisutni: Dr. Fran Tomišek i Makso Hrovatin kao delegati Slovenskog Planinskog Društva, Josip Pasarić i Dr. Zlatko Prebeg u ime Hrvat. Planinarskog Društva, prof. Vasa Stajić i Gaja Gračanin u ime Planinskog Društva »Fruška Gora« u Novom

Sudu, Andrija Ristić delegat Srbskog Planinskog Društva i Sulejman Suljagić za društvo Planinara u Bosni i Hercegovini.

Osim ovih delegata sudjelovali su i neki članovi saveznih društava kao: gg. Mlakar, Knafele, Dr. J. Poljak, Mirko Bothe, Mirko Kleščić st. i Josip Vučak.

Kongresu predsjedao je prvi predsjednik Saveza g. Josip Pasarić, perovodja bio je Dr. Zlatko Prebeg, a ovjerovitelji zapisnika gg. Mlakar i Vučak.

Predsjedatelj g. Josip Pasarić otvara kongres u 15 sati, proglašuje dnevni red, pozdravlja sve prisutne i predlaže pozdravni brzojav Nj. Vel. kralju Aleksandru I. kao i Ministru Trgovine i Industrije g. Dr. Ivanu Krajaču, što je prihvaćeno s velikim odobravanjem. Po svršenom pozdravnom govoru Dr. Prebeg čita pozdravne brzovaje stigle kongresu od strane: g. Ministra Trgovine i Industrije Dr. Ivana Krajača, Dr. Josipa Tominšeka, ing. Stanoje Nedeljkovića i supruge, Društva Planinara u Bosni i Hercegovini, njegovog predsjednika g. Telara, njegovog tajnika g. Kajona, Hrv. Planin. Društva podružnice »Velebit« na Sušaku i podružnice »Visočica« u Gospiću, g. Filipovića iz Bosanske Krupe i g. dr. Cirila Žižeka.

Nakon što su ovjerovljene punomoći delegata Saveznih Društava i ustanovljen brojčani ključ iz koga se vidi, da je na kongresu zastupano pet saveznih društava sa 17.286 članova i 171 glasom, prešlo se na čitanje izvještaja pojedinih saveznih društava, iz kojih se razabire lijepr napredak, realan i produktivn rad naročito na podizanju planinarskih kuća i skloništa uz znatnu materijalnu potporu Ministarstva Šuma i Ruda, te Ministarstva Narodnog Zdravlja.

Na samome Kongresu izvršena je promjena Saveznih Pravila manjega značaja i odbijena molba Turističkog kluba »Skala« iz Ljubljane za prijem u Savez, jer Klub broji tek 288 članova, a treba da ima 500. Isto tako raspravljeno je nekoliko predloga, a osobito kao jedan od najvažnijih, da se kod svih nadležnih Ministarstava poradi, da se čim prije odobri 50% popust na željeznici za planinarske izlete na svima prugama.

Konačno je podijeljena odrješnica dosadanjoj saveznoj Upravi, te je novo starještvo konstituirano ovako:

Delegati Slovenskog Planinarskog društva: Fran Tominšek dr. predsjednik, Makso Hrovatin tajnik, zamjenici Rudolf Rozman (za predsjednika), Vidon Čadež (za tajnika).

Delegati Srpskog Planinskog društva: Stanoje Nedeljković predsjednik, Boško Marković tajnik. Zamjenici: Andrija Ristić (za predsjednika), Dr. Milan Hristić (za tajnika).

Delegati Hrvatskog Planinarskog društva: Dr. Josip Poljak podpredsjednik, Dr. Zlatko Prebeg tajnik, Zamjenici: Mirko Bothe, Vladimir Stahuljak st.

Delegati Planinarskog Društva »Fruška Gora«: Dr. Ignat Pavlas podpredsjednik, Vaso Stajić tajnik. Zamjenici: Gaja Gračanin, Pero Deđanski.

Delegati društva planinara u Bosni i Hercegovini: Gjuro Telar podpredsjednik, Josip Grgić tajnik. Zamjenici: Jure Filipović, Josip Troyer.

Nakon kraćih pozdravnih govora Dr. Tominšeka i g. Pasarića, kongres bude zaključen u 19 sati. U 20 sati održao je u blagovaonici vrlo uspjelo predavanje s diapositivima o Velebitu podpredsjednik H. P. D. dr. Josip Poljak, pa je bilo saslušano šod prisutnih velikim interesom i čudenjem, da tako zanimivih oblika ima u našem Velebitu. Poslije predavanja razvila se veselica, koja je potrajala do jutra.

Kongres Udruženja (Asocijacija) Slavenskih Planinarskih Društava u Pragu. Kako je u rujnu prošle godine osnovano Udruž. Slav. Plan. Društ., u koje je kao član i osnivač pristupilo Slov. Planin. Društvo, a na čije je mjesto za godinu prijavljen kao član osnivač Asocijacije Savez Planinarskih Društava u Kraljevini S. H. S., to je i na drugom Saveznom kongresu zaključeno, da kao delegati Saveza Planinarskih Društava Kraljevine SHS. budu: gg. Josip Pasarić, Makso Hrovatin i Vasa Stajić, te su isti otputovali na taj kongres, koji se održao 25. i 26. IX. 1926. u Pragu.

Kuće i skloništa. U izvršenju svoga radnog programa Hrv. Planinarsko Društvo središnjica u Zagrebu ima u najnovije vrijeme da zabilježi tri važna momenta:

1. Njezina agilna podružnica »Velebit« na Sušaku izvršit će 31. listopada svečanu posvetu novosagradiene planinarske kuće na Obruču (1377 m) nad Grobničkim poljem, za čiju izgradnju je tek 8. VIII. t. g. položen temelj kamen i čija izgradnja je omogućena izdašnom potporom g. Ministra trgovine i industrije Dra. I. Krajača (30.000 dinara). Kako je ovo pvi planinarski dom ove vrste, a sagradjen na najstaknutijem mjestu jugozapadne granice naše domovine, to se za ovo svečano otvorenie čine velike pripreme, pa iz-

gleda da će tih dana na Sušaku i Obruču biti planinarsko slavlje posebne vrste.

2. Na davnu želju Hrv. Planinara i opet uz izdašnu potporu Ministra trgovine i industrije g. Dra. I. Krajača započeto je sa radnjama oko izgradnje planinarske kuće na Bijelim Stijenama. Sama kuća biti će izgradjena na rudini »Snježište« u visini od po prilici 1300 m ispod samog vrha, a graditi će ju gradjevni poduzetnik Rade Kosanović iz Jasenka, kome je ta radnja kao najpovoljnijem nudiocu povjerena za svotu od 49.000 dinara. Kako prema ugovoru treba ova kuća da bude potpuno gotova i opremljena do početka ljeta buduće godine, to će se našim planinarima i opet pružiti prilika, da na svečani način predaju javnoj uporabi i svima planinarima jedan kulturni spomenik, kao vidljiv dokaz kulturnog, produktivnog i nesebičnog rada Hrv. Planinarskog Društva.

3. Kuća na Prekrizju pod Plješivicom, koja je osigurana za prenoćište kod tamošnjeg žitelja Ivana Mrakužića lijepo je opremljena, te je u nedjelju 19. IX. 1926. i ona doživila svoje svečano otvorenje uz brojno sudjelovanje planinara članova H. P. D. Središnjice i njениh Podružnica, kojih smo mogli i do stotinu nabrojiti. Glazbena sekcija H. P. D. pobrinula se i za zabavni dio proslave, a društveni ekonom g. Saletto za opskrbu.

Knjige i knjižnica. Za upotpunjene knjižnice H. P. D. umoljavaju se članovi, da svaki sa svoje strane bilo u novcu ili u knjigama doprinese svoj obol i tako potpomogne nastojanje našega knjižničara g. Ćirila Bronića kome može predati košta želi.

Članovi mogu kod njega dobiti razne specijal-karte iz sviju naših krajeva u razmjeru 1—50.000 komad po 15 dinara.

Od društvenih izdanja imade na prodaju i to:

Josip Pasarić, Gorski Kotar I. Din 4.—; Josip Pasarić, Gorski Kotar II. Din 4.—; V. Novotni, Vodič na Plešivicu isv. Geru Din 4.—; V. Novotni, Vodič u goru Zagreb Din 4.—; V. Novotni, Sljeme Din. 4.—; Dr. I. Krajač, Senjsko Bilo, Senjska Draga i Sjeverni Velebit Din 4.—; D. Paulić, Vodič na Plitvička jezera Din 32.—; V. Novotni, Bosna i Hercegovina Din 40.— — U komisiji: F. Baučić, »Istraživanje izvor voda« Din 10.—; D. K. Stošić, »Katedrala u Šibeniku« Din 10.—; Dr. G. Tarczay, Pjesme »U gorskoj tišini« Din 10.—; M. Ratković, Pjesme »Kalvarija« Din 25.—; HPD. Podružnica »Ivančica« Note: »Planinarska koračnica.

Izleti. Predprošlog mj. t. j. kolovoza poduzela je središnjica sa svojim članstvom lijepi broj izleta u Sloveniju, Gorski kotar i Zagorje i to: Če-sarsgrad 21 član, Gora Oljka 5 članova, Ravna gora 4 člana, Mojstrovka 12 članova, Celjska kuća 40 članova, Risnjak 4 člana, a u rujnu prigodom Saveznog kongresa popelo se 106 članova na Triglav, zatim na Plješivicu 60 članova, na Klek 12 članova, na Stojdragu 18 članova i na Bijele Stijene 8 članova.

Za budući mjesec predviđeni su izleti na Krndiju, Visočicu, Strahinščicu, Brezovicu, Klek i Obruč.

Izleti za podmladak. Poduzeto je nekoliko vrlo uspjelih izleta pod vodstvom pročelnika sekcije za podmladak g. Prof. V. Stahuljaka st.

Društveni sastanci. Održavaju se i nadalje svakog četvrtka u Kasinu, Streljana Tuškanac, te je u zadnje vrijeme bilo nekoliko vrlo uspjelih izvještaja o poduzetim izletima u Julske i Kamničke Alpe, na Triglav, Grintavec, kao i na Risnjak i Bijele Stijene, koje su izlete poduzimali većinom članovi starije dobe i društveni predstavnici.

Foto-Sekcija H. P. D. Objavljuje, da je izašao iz štampe 5. broj Fotografskog Vjesnika, te da ga članovi sekcije mogu podići u o pslovnici H. P. D. Ilica 37. Isto tako upozorju se svi članovi Foto Sekcije, a naročito izlagiči svojih fotografija na fotografskoj izložbi koju je priredio Primorski Savez za unapredjenje turizma u Splitu, da je od jurya za ocjenu radova, foto sekcija nagradjena počasnom diplomom uz srebrenu kolajnu, pa se za ovo odlikovanje Upravni odbor Foto Sekcije najsrdaćnije zahvaljuje, kako svojim članovima izlagičima, koji su omogućili ovo sudjelovanje na izložbi tako i Upravnom Odboru Primorskog Saveza za unapredjenje turizma u Splitu. Ujedno nam je ugodno javiti, da je naš član g. Ritzofi po istom juriu nagrađen počasnom diplomom uz zlatnu kolajnu, na čemu mu od srca čestitamo.

Iz putne blagajne H. P. D. Pošto se za svečano otvorenje Planinarske kuće na Obruču čine velike pripreme, to je i Upravni Odbor Putne blagajne zaključio, da uza sve što je već jednom ove godine pripremio izlet na Sušak, da će i ovaj put u ovoj velikoj akciji sudjelovati i svojima članovima omogućiti da u čim većem broju sudjeluju kod ove svečane proslave.

Umoljavaju se članovi putne blagajne da čim prije podmire zaostalu članarinu, da se može čim veći broj članova svojom pogodnošću koristiti.

Članarina. Kako još i danas ima jedan izvjetan broj članova, koji još nisu podmirili članarinu za 1926. g. to ih ovim putem umoljavamo da ovoj planinarskoj dužnosti čim prije udovolje, pa i na taj način dokažu, da su svjesni planinari, jer ih ne trebamo posebno uvjeravati, da nam je i kako svaka para od neprocjenjive potrebe u vrijeme kad je u punom jeku izgradnja kuća i skloništa.

SPORAZUM O KRETANJU TURISTA U POGRA- NIČNIM ZONAMA.

Čl. 1. Državama obiju visokih strana Ugovornica, koji su upisani najmanje godinu dana na ovomo u društva, čiji je cilj organizovanje izleta u planini, i čiji spisak Visoke Strane Ugovornice zadržavaju pravo da saopće jedna drugoj, u roku od tri dana stupanja na snagu ovog sporazuma, mogu biti izdane na traženje zainteresovanih društava specijalne pogranične karte, saobrazne ovdje priloženom modelu, čak i u slučaju da državljanji o kojima je riječ, nemaju svoje redovno boravište na teritoriji pogranične zone.

Ove karte izdavat će vlasti one Visoke Strane Ugovornice, na čijoj je teritoriji sjedište društva o kome je riječ, a koje su prema postojećim propisima nadležne da izdaju pogranične karte, predviđene u prilogu E. Ugovora o Trgovini i Plovidbi, potpisanoj u Beogradu 14. jula 1925. g.

Čla. 2. Karte, predviđene u prethodnom člunu, da bi mogle važiti, moraju biti vizirane od vlasti one države, na čijoj se teritoriji dozvoljava kretanje, a koje su nadležne da ih izdaju. Ove vlasti mogu odbiti vizu ili izjaviti da dana viza ne važi, u slučaju ako se tiče lica, čije držanje ne izgleda miroljubivo i korektno ili koja ne daju garantije, da će se služiti pomenutom kartom u cilju za koji je ona i ustavljena.

Ove vlasti imaju u takvom slučaju saopćiti jedna drugoj preduzete mjere i da oduzme karte o kojima je riječ.

Čl. 3. Specijalne pogranične karte, izdane na osnovu prethodnih članova, daju pravo titularima njihovim da se kreću čak izvan puteva u granicama pogranične zone druge države, no s tim, da mogu izaći iz ove zone jedino, da bi otišli na najbliže željezničke stanice.

U svakom slučaju one ne će davati titularima pravo da se kreću izvan granica one provincije u

kojoj je sjedište vlasti, koja je vizirala pogranične karte.

Jedna ista pogranična karta može biti vizirana od nadležnih vlasti više provincija.

Čl. 4. U slučaju izleta, organizovanih u grupama više od deset lica, morat će se to javiti pograničnim vlastima države, u kojoj je sjedište društva čiji su članovi ovi turisti. Ova pak morati će preći na teritoriju druge Visoke Strane Ugovornice samo ako su snabdjeveni kartama predviđenim u čl. 1.

Ova prijava mora ujedno naznačiti jednu ličnost, odgovornu pred vlastima o kojima je riječ, kojoj će vlasti izdati jednu potvrdu učinjene prijave. Ova odgovorna ličnost imati će također obavijestiti o izletu najbliže pogranične vlasti države, na čijoj će se teritoriji učiniti izlet i to najmanje tri dana prije izleta. Ovo saopćenje biti će učinjeno preporučenim pismom.

Čl. 5. Ličnosti, snabdjevene kartama, pomenutim u čl. 1. moći će sobom nositi običnu turističku spremu i hranu potrebnu za vrijeme trajanja izleta. One ne će moći unositi predmete ili namirnice, koje potпадaju pod carinu, u većoj količini od one, koja se pretpostavlja, da je dovoljna za vrijeme od 48 sati.

One će morati dopustiti, na svako traženje carinskih vlasti pregled lični kao i prtljaga; one će se morati legitimirati na svako traženje organa nadležnih vlasti one države, na čijoj se teritoriji nalaze; one ne mogu nositi sobom više novčanica, nego što je to kvantitativno i kvalitativno dozvoljeno postojećim propisima dotičnih država.

Ličnosti, snabdjevene kartama o kojima je riječ, ne mogu se baviti više od tri dana na teritoriji druge države. Po isteku toga roka, izuzev naročitog odobrenja od nadležnih vlasti, one će biti smatrane kao lica, koja nemaju uredne isprave i biti će podvrgнутa općim propisima.

Čl. 6. Pogranične karte, predviđene u čl. 1. biti će izdavane bez plaćanja ikakve takse.

Čl. 7. Ovaj sporazum biti će ratifikovan i izmjena ratifikacija biti će izvršena u Rimu, u koliko je moguće prije.

Ovaj sporazum stupiti će na snagu mjesec dana po izmjeni ratifikacije i ostati će u važnosti za vrijeme od tri godine od tog datuma.

Ako nijedna od Visokih Strana Ugovornica ne notificira drugoj, dvanaest mjeseci prije tog datuma, svoju namjeru da prekine ovaj sporazum, on će ostati u važnosti još godinu dana od dana, kada ga jedna od Visokih Strana bude otakzala.

Specijalna pogranična karta

Podpis titulara

Fotografija
titulara

Lični opis:

Veličina .....
Stan .....
Boja lica .....
Kosa .....
Brada .....
Oči .....
Nos .....
Usta .....
Čelo .....
Naročiti znakovi .....

Ovim se tvrdi da je g. ....
titular ove karte, rođen u .....
dana .....
pripadnik opštine .....
po zanimanju .....
član društva .....
iz .....

G. ..... dozvoljeno je prema tome da prelazi granicu između italijanske pogranične zone i srpsko-hrvatsko-slovenačke pogranične zone i da se bavi u pomenutoj zoni, italijanskoj, Srpsko-hrvatsko-slovenačkoj pokrajine ..... za vreme od tri na redna dana od ulaska u nju.

Ova karta ne može se upotrebiti za putovanja izvan pomenute pogranične zone italijanske srpsko-hrvatsko-slovenačke.

Ova karta važi do .....

Svaka zloupotreba ove karte poništava njenu važnost.

(Datum) ..... dana .....

Viza.

Vlast koja izdaje kartu.

Ispravak.

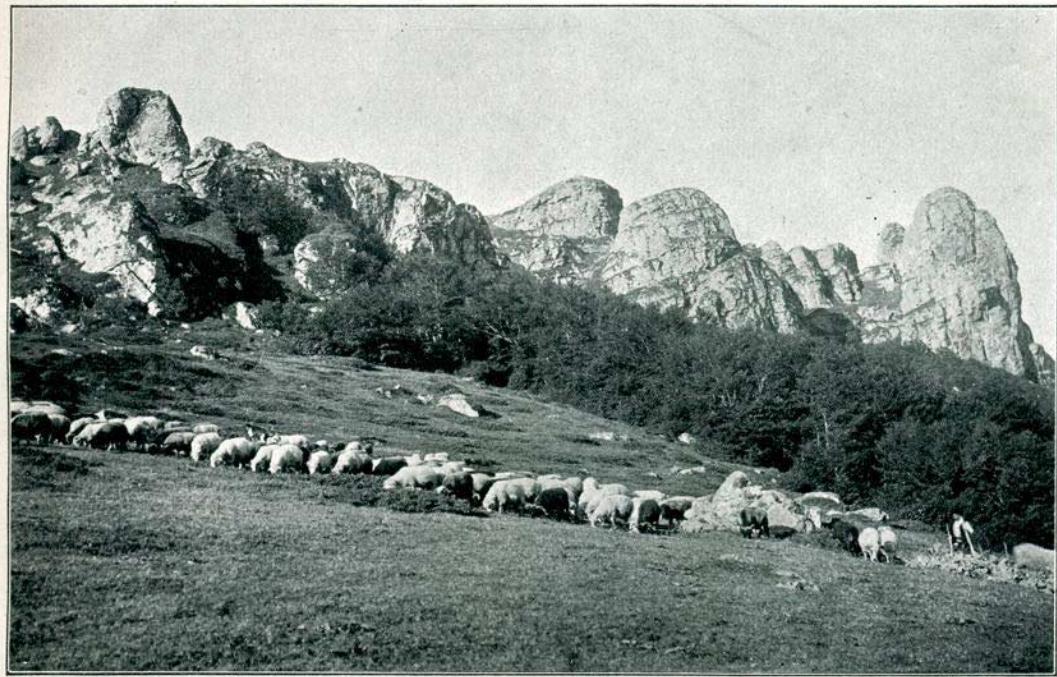
U br. 7. Hrv. Planinara str. 102, zadnji stav gdje stoji: domaći zovu planinsku kuću; pečura — ima stajati: »domaći zovu planinsko stijenje pod vrhom; pečura — valjda varijanta od riječi: pećina.«

Na strani 103. u prvom stavu šesti redak odozgo ima stojati: »a sjećala me je na istočnu, Bosnji okrenutu stranu Dinare.«

Na strani 104. treći stav nije: Inkovo, nego ima stojati: »Lukovo.«

SADRŽAJ: Dr. I. Krajač: Midžor (2186 m.). — Dr. I. Krajač: Zavižanska i rajinačka planinarska koliba. — Društvene vijesti. (Str. 136.).

Izdaje »Hrvatsko Planinarsko Društvo« u nakladi »Nakladne zadruge Hrv. Planinara« u Zagrebu. Odgovorni urednik: prof. dr. Josip Poljak. Tisk: Nadbiskupske tiskare u Zagrebu.

STARA PLANINA (SRBIJA). BABIN ZUB.

FOTO: PROF. Č. KUŠEVIĆ.

